

NATALIA OLSZANECKA¹

Pål Kolstø, Helge Blakkisrud (red.), *The new Russian nationalism. Imperialism, Ethnicity and Authoritarianism 2000–15*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2016, ss. 424

Książka napisana pod redakcją Påla Kolstø Helgi Blakkisruda powstała w ramach grantu przyznawanego przez Radę Naukową z Norwegii. Składa się ona z dwunastu artykułów, a jej autorzy pochodzą z sześciu państw. Głównym celem publikacji było zbadanie rosyjskiego nacjonalizmu jako zjawiska politycznego, społecznego i intelektualnego. W książce poruszono między innymi problemy relacji między nacjonalizmem a fobią przed migrantami, religią i mediami oraz kwestie związane z tożsamością narodową w polityce gospodarczej.

We wstępie publikacji zauważono, że nacjonalizm jest w coraz większym stopniu wpisany w problematykę społeczeństwa rosyjskiego i dyskurs publiczny. Autorzy zwrócili uwagę, że poprzednio w Rosji dominowały tendencje „imperialne”, czyli duma narodowa i podkreślanie siły wieloetnicznego narodu, co uzasadniało zwiększanie wpływów zagranicznych i promowanie interesów narodowych za granicą. Obecnie rosyjski nacjonalizm skupia się natomiast bardziej na kwestiach etnicznych. Etno-nacjonalizm (jak nazywają to zjawisko autorzy) przybiera różne formy – jak rasizm i ksenofobia, ale obejmuje także tworzenie tzw. „narodowej demokracji”, która świadomie stara się naśladować konserwatywne zachodnioeuropejskie nacjonalizmy (s. 1).

Książka składa się z dwóch części: w pierwszej poruszono problemy nacjonalizmu na poziomie społeczeństwa rosyjskiego; w drugiej – na poziomie politycznym. Należy zwrócić uwagę, że publikacja ta nie należy do najbardziej

---

¹ Natalia Olszanecka, Wydział Bezpieczeństwa Narodowego, Akademia Sztuki Wojennej, Polska, n.olszanecka@wp.pl.

uporządkowanych pod względem strukturalnym – np. znaczna część artykułów posiada podsumowanie, ale nie wszystkie. Ponadto jak wskazuje tytuł książki, w ramach debaty nad nacjonalizmem autorzy postanowili poruszyć także problemy związane z imperializmem, etnicznością i autorytaryzmem. Nie ulega wątpliwości, że kwestie te są bezpośrednio powiązane z nacjonalizmem. Wydaje się jednak, że obszerność tych zagadnień przerosła Autorów. W całości pominięto bowiem problem autorytaryzmu. Kolejnym niedociągnięciem jest brak bazy teoretycznej dotyczącej m.in. klasyfikacji nacjonalizmów albo choćby odniesienia do stosownej literatury. Moje największe obiekcje wzbudza jednak przyjęty w pracy zakres czasowy, czyli lata 2000–2015. Wybór ten nie został w żaden sposób uzasadniony. Można jedynie spekulować, że decydując się na rozpoczęcie badań w 2000 roku autorzy mieli na myśli moment przejścia władzy w Rosji przez Władimira Putina. Nie wiadomo jednak dlaczego badania zakończono w roku 2015.

Rozdział pierwszy, którego autorem jest Pål Kolstø, stanowi wstęp historyczny do problematyki nacjonalizmu rosyjskiego. Artykuł ten porządkuje wiedzę o rosyjskim nacjonalizmie oraz uzasadnia cel badań. Autor przedstawia różnice między nacjonalizmem w ZSRR i za czasów prezydentów Borysa Jelcyna i Putina. Wskazuje także moment, od którego w Rosji można mówić o nasileniu etno-nacjonalizmu. Według Autora o tendencji tej zdecydowało to, że wielu etnicznych Rosjan znalazło się poza granicami kraju, a także napływ imigrantów z Kaukazu i Azji Środkowej. Pål Kolstø podkreśla również, że podział na etnicznych i nie-etnicznych Rosjan pojawił się także w oficjalnej retoryce przedstawicieli władzy (s. 38).

W rozdziale drugim Emil Pain omawia powiązania między imperializmem a rosyjskim nacjonalizmem. Jest to rozdział teoretyczno-historyczny. Autor tworzy kategorię „imperialny nacjonalizm” oraz bada jego organizację polityczną, terytorialną i poczucie tożsamości obywateli (s. 57). Podkreśla, że przejawem tego zjawiska była m.in. aneksja Krymu. Emil Pain poszukuje także momentu w historii, w którym wytworzył się naród rosyjski. Badania przez niego przeprowadzone są podparte solidną bazą źródłową.

W trzecim rozdziale Aleksander Wierchowski bada dynamikę radykalnego skrzydła rosyjskiego nacjonalizmu. Tym razem precyzyjnie został wyznaczony zakres czasowy przeprowadzanej analizy, czyli od początku prezydentury Dymitra Miedwiediewa w 2008 roku do wojny w Donbasie w 2014 roku. Wykorzystując m.in. wyniki badań prowadzonych przez Centrum Informacji i Analiz SOVA, autor wyodrębnia dane dotyczące nacjonalistów sprzeciwiających się władzy i na nich skupia całą uwagę. Przeprowadzona przez niego analiza jest bardzo innowacyjna, a tematyka nie była wcześniej poruszana w innych publikacjach. Aleksander

Wierchowski skupia się na pomiarze poziomu zaangażowania radykalnych nacjonalistów w działalność polityczną i przemoc oraz dynamikę ich relacji z władzami. Przez pryzmat nacjonalizmu Autor analizuje sytuację związaną z Euromajdanem na Ukrainie oraz wojnę w Donbasie. Jest to zdecydowanie jeden z najmocniejszych artykułów w niniejszej publikacji.

W rozdziale czwartym Anastasia Mitrofanowa analizuje postawy religijne wśród rosyjskich kręgów etno-nacjonalistycznych. Ich ideologia skupia się na promowaniu praw etnicznych Rosjan i wykazywaniu powiązania Rosyjskiej Cerkwii z nacjonalizmem. Autorka dochodzi do dość oczywistych wniosków, że Rosyjska Cerkiew jest daleka od promowania etnicznego nacjonalizmu rosyjskiego. Natomiast w dalszej części rozdziału Anastasia Mitrofanowa wskazuje, iż radykalni nacjonaści przyjmują dwie strategie: albo przyłączają się do niekanonicznych ortodoksyjnych wspólnot, albo tworzą własne. Badania przeprowadzone przez autorkę są ciekawe, jednak w artykule znajduje się zbyt dużo informacji ogólnych. Znaczną część pracy zajmuje m.in. przedstawienie historii stosunków nacjonalistów i Cerkwii w Rosji.

W rozdziale piątym Natalia Kosmarskaja oraz Igor Sawin analizują postrzeganie imigrantów przez mieszkańców Moskwy. We wstępie artykułu podchodzą krytycznie zarówno do badań ilościowych, jak i jakościowych na ten temat, które były prowadzone przez rosyjskie i zachodnie ośrodki badawcze. Celem ich pracy miało być wypełnienie luki między dwoma podejściami metodologicznymi i zbadanie problemu postrzegania imigrantów na poziomie mikro, za pomocą wywiadów, obserwacji, etc. (s. 133). Niestety, autorzy nie określili na jakiej próbie wykonywane były badania. Stąd też wnioski do jakich doszli (m.in., że mieszkańcy Moskwy postrzegają migrantów zarobkowych jako szersze zagrożenie społeczne niewynikające wyłącznie z ich etniczności) mogą być podane w wątpliwość.

Część pierwszą książki kończą dwa powiązane ze sobą rozdziały – szósty autorstwa Michaiła A. Aleksiejewa i siódmy napisany przez Aleksiejewa i Henry'ego E. Hale'a. Pierwszy z nich dotyczy wykorzystywania przez prezydenta Putina haseł etno-nacjonalizmu do uzasadnienia aneksji Krymu. Autor przedstawia wyniki badań opinii społecznej, przeprowadzonych m.in. przez ośrodek badań Lewady, i wskazuje na tendencje do popierania Putina i aneksji Krymu wśród etnicznych i nie-etnicznych Rosjan oraz Słowian i nie-Słowian. W rozdziale siódmym autorzy skupiają się nadal na badaniach dotyczących opinii publicznej. Ukazują zmiany, jakie zaszły w latach 2013–2014 odniesieniu do problemów nacjonalizmu. Głównym celem ich badań jest udowodnienie, że Rosjanie są bardziej „skupieni wokół lidera” niż wartości państwowych (s. 216).

Drugą część książki zaczyna artykuł Henry’ego E. Hale’a „How nationalism and machine politics mix in Russia”, w którym zaprezentowano dwa odmienne obrazy rosyjskiej polityki. Pierwszy, łączący korupcję i represje, oraz drugi – napędzany częściowo przez nacjonalizm, którego celem jest przywrócenie dumy narodowej. Henry E. Hale udowadnia, że oba modele się nie wykluczają. Do wyjaśnienia mechanizmów rządzących rosyjską polityką Autor używa dość popularnego w literaturze naukowej dotyczącej Rosji pojęcia „prezydenckiego patrymonializmu”. W dalszej części artykułu ukazane zostają związki między patrymonializmem a nacjonalizmem.

W rozdziale dziewiątym, pt. „Blurring the boundary between civic and ethnic: The Kremlin’s new approach to national identity under Putin’s third term”, Helge Blakkisrud pokazuje, w jaki sposób granica między obywatelstwem a etnicznością została zamazana w języku rosyjskim w trakcie trzeciej kadencji Putina. Biorąc pod uwagę, że trzecia kadencja Putina nie uległa jeszcze zakończeniu, należałoby zastanowić się nad tytułem rozdziału lub słusznością badań okresu, który nie uległ jeszcze zakończeniu. Poza tym autor wskazuje na wiele interesujących przypadków prób przededefiniowania tożsamości Rosjan na kanwie języka rosyjskiego.

Rozdział dziesiąty autorstwa Marlene Laruelle poświęcony został badaniu tożsamości narodowej po serii protestów z lat 2011–2012. Po raz kolejny w literaturze anglojęzycznej przedstawiono spór między europejską tożsamością Rosji a antyzachodnimi nastrojami. Marlene Laruell w większości przytacza powszechnie znane opinie dotyczące problemu tożsamości rosyjskiej i odwiecznego konfliktu między okcydentalistami a słowianofilami. Jedyne *novum* w artykule stanowi zwrócenie szczególnej uwagi na problem imigrantów i ksenofobii.

W rozdziale jedenastym, którego autorami są Stephen Hutchings i Vera Tolz, zbadane zostało, jak rosyjskie media prezentują problemy związane z narodowością i etnicznością. Są to innowacyjne badania, których wyniki z całą pewnością zapełniają lukę wiedzy na ten temat. Pod względem metodologicznym rozdział bardzo dobrze wypada na tle pozostałych. Zastosowane metody są jasne i adekwatne do charakteru badań. Autorzy skupiają się na mediach kontrolowanych przez państwo. Badano głównie przekazy dotyczące aneksji Krymu i konfliktu na Ukrainie. Stephen Hutchings i Vera Tolz udowodnili, że ukazywanie Rosji jako wieloetnicznego państwa zostało przez media zmarginalizowane na rzecz promowania etnicznych (rosyjskich) aspektów tożsamości.

Ostatni rozdział poświęcony jest ekonomii. Jego autor – Peter Rutland bada powiązania między gospodarką a nacjonalizmem. Przedstawia dwa podejścia: modernizatorów, którzy uważają, że aby przywrócić świetność Rosji należy zwrócić się ku rynkom zachodnim i nacjonalistów, którzy uważają, iż gospodarcza

integracja osłabi instytucje polityczne i kulturowe, mające kluczowe znaczenie dla rosyjskiej tożsamości. Autor skupia się przede wszystkim na analizie wpływu aneksji Krymu i wojny w Donbasie na gospodarkę rosyjską i na nastroje nacjonalistyczne. Przedstawione przez niego wyniki badań są interesujące i warto byłoby je rozwinąć w formie dłuższej publikacji.

Badania dotyczące rosyjskiego nacjonalizmu są ważne ze względu na bezpieczeństwo regionalne. W ciągu ostatnich lat coraz więcej badaczy poświęca się tej tematyce. Książka „*The new Russian nationalism. Imperialism, Ethnicity and Authoritarianism 2000–15*” jest niezwykle pouczająca dla osób, których poziom wiedzy o Rosji jest podstawowy. W jasny i klarowny sposób tłumaczy procesy rządzące tym państwem. Dla badaczy tematyki rosyjskiej publikacja ta może okazać się jednak niewystarczająca i wtórna wobec dostępnej już literatury przedmiotu. Jak każda praca zbiorowa, również ta ma swoje mocniejsze i słabsze artykuły. Zdecydowanie słabsza jest część dotycząca sfery politycznej. Za najbardziej wartościowe i godne polecenia uważam rozdziały autorstwa Aleksandra Wierchowsiego oraz Michaiła A. Aleksiejewa.